

Prečo je dobré pýtať sa Prečo?

Na neformálne stretnutie sme si pozvali odborníka z pre nás vzdialenej oblasti. Plánovali sme, že vypočujeme jeho argumenty, poučíme sa, podiskutujeme. „Áno, môžeme diskutovať, ale vedzte, že vaše názory nie sú rovnocenné mojím“, upozornil nás odborník a naznačil, že úlohy sú jasné: My sa pýtame, on odpovedá; my otvárame ústa, on nás zasypáva múdrosťami; on diktuje, my si zapisujeme.

Stretnutie bolo poučné a každý si niečo odniesol. Každý, okrem odborníka. Tým, že vyzdvihol svoje názory na piedestál a tie z publika odoslal do suterénu, obral sa nielen o tri hodiny času, ale aj o možnosť z diskusie sa poučiť.

Dve skupiny otázok

Otázky v diskusiách možno rozdeliť do dvoch skupín. Tie, ktoré začínajú slovom „Ako?“, majú za cieľ odhalenie proximatívnych (bezprostredných) príčin nejakého javu. Oveľa zložitejšie však bývajú otázky, začínajúce „Prečo?“, ktoré atakujú ultimatívne (konečné) príčiny. Pozná to každý, kto sa ocitne pod spíškou otázok dieťaťa, ktoré chce presvedčiť o zmysle cesty do hypermarketu, keď na Fox Kids bežia Totally Spies. Odpoveď na prvú otázku nevyžaduje veľkú prípravu; v druhom prípade je už odpoveď často podmienená aj hľadaním zdôvodnení, ktoré budú pre pýtajúce sa dieťa uspokojivé.

Otázky „Ako...?“ a „Prečo...?“ sa tiahnú celým obdobím existencie ľudstva, počas ktorého naši predkovia a súčasníci pátrali a stále pátrajú po príčinách fungovania sveta. Pokiaľ chceme o nejakom fenoméne získať komplexnú predstavu, musíme sa pýtať na jeho proximatívne aj ultimatívne príčiny. Je dôležité pýtať sa „Ako bunky v tele starnú?“, aby sme mali predstavu, ako je možné s bunkovým starnutím manipulovať. Aby sme však vedeli odhadnúť, aké sú celkové šance na úspech, musíme tiež vedieť, prečo bunky nie sú nesmrteľné. Na prvú otázku nám odpovie bunkový biológ a fyziológ, na druhú otázku si však budú musieť na pomoc zavolať evolučného biológa.

Iba vo svetle evolúcie

Až do druhej polovice 19. storočia vlastne neexistovala odpoveď na jednu jedinú otázku pátrajúcu po ultimatívnych príčinách biologických javov. „V biológii dáva čokoľvek zmysel iba vo svetle evolúcie“, povedal pred takmer sto rokmi genetik Theodosius Dobzhansky a tým vysvetlil, prečo biológovia až po Darwinovom odhalení základných princípov evolúcie zrazu začali získavať jasnejšiu predstavu o odpovediach na dovtedy nezodpovedateľné otázky. V kontexte evolučnej teórie začali spolu komunikovať skupiny, ktoré sa dovtedy do veľkej miery ignorovali: zoológovia, botanici, populační biológovia, genetici. Až táto ochota prijať názory vtedy odborne vzdialených kolegov ako rovnocenné vlastným viedla počas niekoľkých desaťročí k spoločnej paradigme, ktorá je označovaná ako „Evolučná syntéza“.

Mayr inšpiruje aj dnes

Jedným z hlavných protagonistov tohto vzrušujúceho obdobia, často označovaného za otca Evolučnej syntézy, bol nedávno zosnulý Ernst Mayr, ktorý sa v júli 2004 dožil úctyhodnej storočnice. Darwina tak „zmeškal“ len o 22 rokov. Zato bol súčasníkom takých gigantov modernej biológie, ako Thomas Morgan, Robert Fisher, J. B. S. Haldane, Sewall Wright, Julian Huxley, či už spomínaný Theodosius Dobzhansky. Ich názorové výmeny boli základom pre kvalitatívny posun biológie.

Mayrova šesťdesiat rokov stará kniha *Systematika a pôvod druhov (Systematics and the Origin of Species*, Columbia University Press, 1942) je stále často citovanou pre bohatstvo argumentov v prospech darvinovskej evolúcie. Spôsob, akým dokazoval, že teleonomická predstava evolúcie, ako procesu nasmerovaného ku konečnému cieľu, je scestná, inšpiruje aj dnes. Mayr zostal legendou, ktorá má čo povedať aj o dve generácie mladším čitateľom.

Jeho najnovšia kniha *Čo je to evolúcia* (Kalligram, edícia Majstri vied, 2004) nie je jeho najlepším spisom. Na viacerých miestach bez šľavy, s opakujúcimi sa pasážami a povrchnými paragrafmi naznačujúcimi, že je skôr výsledkom (nie najlepšej) kompilácie editora, ktorý pracoval s Mayrovými poznámkami a staršími textami. Ľudí chtivých po poznaní však upozorňuje na obrovský potenciál evolučnej biológie pri odhaľovaní záhad týkajúcich sa aj našej biologickej prirodzenosti.

„Preľudnenie, ničenie životného prostredia, kriminalita, nemôže byť vyriešené technologickým pokrokom, ani literatúrou a históriou, ale len na základe pochopenia biologických základov týchto problémov“, píše Mayr vo svojej staršej (a vydarenejšej) knihe *Toto je biológia (This Is Biology*, Harvard University Press, 1997). „Každý vzdelaný človek by mal mať základnú predstavu o biologických koncepciách: evolúcii, biodiverzite, kompetícii, adaptácii, prirodzenom výbere, reprodukcii,“ dodáva.

Odpovede na otázky „Prečo...?“, ktoré tieto koncepcie nachádzajú, môžu byť užitočné aj pre odborníkov, preferujúcich aj v diskusiách skôr názorovú asymetriu. Ak chcú dosiahnuť Mayrovu veľkosť, mali by svoj prístup prehodnotiť. V opačnom prípade im ostane len ich vlastná ješitná neomylnosť.

Ľubomír Tomáška

SME 13, č.27, str. 31-32.